

„UŽSLĖPĘS KRŪTINĖJE SKAUSMO DŪMAS“

I

Maironio lyrika tradiciškai skirstoma į patriotinę-visuomeninę ir egocentrinę-individualiąją. Riba tarp jų, kaip pažymi V. Mykolaitis-Putinas, nėra aiški: „Esama eilėraščių, kuriuose patriotinė tema ir motyvai išreiškiami kaip asmeninis intymus išgyvenimas.“¹ Norėtusi stabtelėti prie tarpinių atvejų.

Poetinės emocijos (tai vadinama ir poetiniais išgyvenimais) gali būti skirstomos į kolektyvines ir individualiąsias. Klasikinis kolektyvinių emocijų poezijoje pavyzdys – liaudies lyrika; pavyzdžiui, mergelė savo individualius išgyvenimus išreiškia tradicinėmis kolektyvinės kūrybos formomis, savąjį gyvenimišką patyrimą tuo būdu ji universalizuoja, nuasmenina, priartina poetiniam jausmų reiškimo kanonui (kita vertus, liaudies daina ugdo tos mergelės jausmų kultūrą). Poezijoje visais laikais buvo kalbama apie jausmus, bet individualios subjekto emocijos imtos vertinti ir pradėtos reikšti iš esmės tik priešromantinėje ir romantizmo epochoje. Akivaizdu, kad kai kurios poezijos temos yra labiau susijusios su kolektyvinės prigimties poetinėmis emocijomis. Viena iš tokių temų – tėvynės meilė. Tam tikroje kultūros situacijoje šis jausmas gali suartinti ir skirtingas individualybes. Maironio kūryboje ne kartą įvardijamas ir pats bendraminčių kolektyvas, pavyzdžiui, „Jaunimo giesmėje“: „Užtrauksme naują giesmę, broliai! / Kurią jaunimas tesupras! / Ne taip giedosim kaip lig šiolei! / Kitas auklensime dūmas!“ (p. 61)². Čia visai logiškas kalbėjimas ne „aš“, o „mes“ arba „jaunimo“ vardu.

Eilėraštis „Mano gimtinė“ prasideda epišku vaizdu: „Ten, kur Nemunas banguoja / Tarp kalnų, laukų, / Broliai vargdieniai dejuoja / Nuo senų laikų“, kuris laipsniškai intensyvinamas, t. y. subjektyvėja, įvedant lyrinio subjekto autobiografijos detalių: „Ten močiutė užlingavo / Raudomis mane... <...> Ten užaugau, iškentėjau / Aš kančias visas / Ir pamėgau, pamylėjau / Vargdienio dūmas“ (p. 64). Detalės akivaizdžiai retoriškos, nepersonalizuotos, lyrinis „aš“ yra apibendrintas, atstovaujantis tam tikram kolektyvui, taigi sukuriama tik intymumo iliuzija.

Eilėraštis „Įsitikėjimas į savo galią“ prasideda kaip pasakojimas apie savo gyvenimą, dvasinę patirtį, kalbama pirmuoju asmeniu, tačiau pamažu tarsi tolstama nuo savęs, argumentuojama, kodėl žmogus turi atitrūkti nuo savų, asmeninių problemų: „...Aš noriu gyventi, kariauti! / Man suteikė vėką / Aukščiausias, žinau, / Ne ašaroms veidą sau plauti.“ Šeštoji ir septintoji strofos jau neslepiai retoriškos, subjektas ragina save – kaip kituose eilėraščiuose kitus – veiklai: „Pavargti už sentėvių žemę – gražu!.. <...> Į darbą! Į darbą: kol smerčio ašmuo / Jaunos neatkirto galvos...“ (p. 74).

Savęs aukojimas aukštesnei idėjai XIX amžiaus pabaigos lietuvių literatūroje (kaip ir socialinėje bei kultūrinėje aplinkoje) buvo neabejotina vertybė, pats Maironis rašė satyras prieš tuos, kurie visuomeninę veiklą iškeitė į asmeninę gerovę. Tokioje istorijos situacijoje individas galėdavo pilnai save realizuoti visuomeninėje veikloje.

Tačiau paskutinė cituoto Maironio eilėraščio strofa kelia problemų:

*Užslėpęs kiūtinėję skausmo dūmas,
Praeisiu kaip baisūs verpetai;
Nors žmonės šiandien manęs nesupras,
Bet mano – užkylančiai metai!* (p. 74)

¹ Mykolaitis-Putinas V. Naujoji lietuvių literatūra. – K., 1936. – T. 1. – P. 248.

² Maironis. Pavasario balsai. – V., 1982; toliau tekste nurodomas šio leidinio puslapis. Kadangi rašinyje labiau domimasi ankstyvąja Maironio poezija, cituojama iš pirmojo *Pavasario balsų* leidimo (1895).

Vadinasi, aukojimasis šiuokart nepraeina be pėdsakų, būtina save tramdyti. Pirmos trys šios strofos eilutės iš dalies kontrastuoja su ankstesniu eilėraščio patosu ir grąžina prie subjekto problematikos. Maironis apskritai mėgsta paskutinėse eilėraščių strofose keisti požiūrio tašką, subjektyvinti lyrinį pasakojimą, prisiminkim: „Jo pirmoji meilė“, „Trakų pilis“ ir kt.

Taigi formuojasi alternatyva entuziazmui, aukojimuisi. Bene aiškiausiai ji išreikšta eilėraštyje „Išnyksiu kaip dūmas“ (čia jau sunku įsivaizduoti kalbėjimą trečiu asmeniu, kolektyvo vardu). Koks tikslas aukotis, viskas juk laikina („Tiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo, / O kas jų nors vardą atspės?“), suabejota net kilniųjų jausmų, dvasios polėkio prigimtimi, ji materializuojama, nužeminama: „O kas mano jausmai? ar tie pagavimai, / Ką išneša dvasią aukštai?.. / Širdies tik drebėjimai, kraujo virimai, / Kuriems nebužilgai – kapai!“ (p. 76). Tačiau eilėraščio idėja gana aiški, tai blaivus suvokimas, žinojimas gyvenimo, istorijos logikos („Kur Sardės? Atėnai? ar Rymo garsaus/ Kur vyrai ir jų veikalai?“), tai stojškasis sugebėjimas į save pažvelgti iš šalies, amžinojo gyvenimo rato fone, kartais nušvintantis itin ryškiai, užgožiantis priešingą entuziastingą nuomonę:

*Užmirš mano giesmes! Poetos kiti
leškos įkvėpimo brangaus;
Ir švies jiems viltis, gal iš tolo graži,
Bet vėl kaip mane ji apgaus! (p. 76)*

Kalbama ramiai, mintys dėstomos aiškiai, logiškai, jos tarsi šešėlis lydi mąstančio žmogaus veiklą. Eilėraštis nerodo, kad būtų abejojama meile tėvynei, apie tai dabar nekalbama. Idėja yra abstraktesnė ir, sakytum, tokia pat tradicinė kaip ir kvietimas aukotis; vienu atveju į žmogų žvelgiama turint galvoje aukštesnius tikslus, kitu – į idėją iš mirtingo žmogaus pozicijų. Užbėgant į priekį, galima pridurti, kad Maironio dramose taip svarstantis (mirtingas) žmogus būtų tapęs neigiamu personažu – ten aukštinama auka.

Keliuose Maironio eilėraščiuose matome pasikartojantį motyvą: nesugebėjimas, negalėjimas išreikšti susitvenkusio krūtinėje jausmo, apskritai nebylumo pojūtis (pvz., eilėraščiai „Ant Birutės kalno“, „Giria ir lietuvis“ ir kt). Į šį motyvą yra atkreipęs dėmesį ir V. Mykolaitis-Putinas: „<...> poetas sielojasi ne vien dėl išsireiškimo laisvės stokos, bet ir dėl pačių savo išgyvenimų, kurie iš tiesų yra per daug specifiniai, siauri, asmeniškai, žmonėms nesuprantami, o menui netinkami:

*Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmonės mano kančios!
Ir nužengsiu į kapą su tuo skausmu giliu,
Kurs be vardo paliks visados.³*

Palyginti su tėvynės meile, šie jausmai iš tiesų specifiškesni, bet ar jie tokie nesvarbūs, nesuprantami ir netinkantys poezijai?

Daug paaiškinimų šiuo atveju gali suteikti Maironio poema *Jaunoji Lietuva*⁴, kur tylėjimo, jausmų neišsakymo motyvas nuolat kartojasi. Tai, beje, vienas svarbiausių pagrindinių herojų Juozą Rainį charakterizuojančių bruožų. Juozas nešnekus, dažnai nutyla, tyli kankindamasis. Tiek Juozas, tiek Jadvyga svajoja apie žmogų, kuriam galėtų išsipasakoti: Juozas negali išreikšti, kas susitvenkę jo sieloje, jis ilgisi seminarijoje besimokančio draugo; Jadvyga, mirus motinai, neturi su kuo atvirai pasišnekėti („Kitiems nepapratus atdengti jausmų...“ – p. 23), slapčiausius „sapnus“ ji patiki tik pianinui.

*Bet Juozas Rainys nuo mažens niekad
Nei skųstis, nei ašarom's savo skundos*

³ Mykolaitis-Putinas V. Cit. veik. – P. 250.

⁴ Maironio Raštai. – K., 1926. – T. 2; toliau cituojama iš šio leidinio.

*Kaip vaško tirpyt nemėgino:
Kaip ežero stiklas – jo veidas ramus!
Kaip užtvenktą upę, karčiausius skausmus
Jis savo širdyj užrakino!* (p. 39)

Pamažu aiškėja, kad be „karčiausių skausmų“ nėra nė tikros meilės: „Kas skausmo, nemigęs naktim's, nepažino, / Kas neslėpė riedančių ašarų savo, / Kas savo širdies sopuliais nemarino, – / tas meilę sapnuot tesapnavo“ (p. 49). Didelės idėjos irgi „neina be karionės“, „mėto ne kartą žaibus“. (Dramose apie Vytautą vaizduojama komplikauta istorinė situacija – Vytautas du kartus bėga pas kryžiuočius; tai visus stebina, bet Vytautas nepraranda entuziazmo – vargai, nesėkmės jį grūdina, šią idėją rašytojas siekia pabrėžti.) Taigi idealų, kaip ir meilės, siekimą lydi kančia, svarstymai, abejonės – bet šita vidinė kova yra ne subjekto silpnumo pasireiškimas, atvirksčiai – vidinė kova stiprina žmogų, poetas jos neslepia, ji rodo jausmų, valios ugdymą. Poemoje skaitom: „Kas daugel mylėjo, tas daugel kentėjo, / Tas, vyru išaugęs, nelinksta nuo vėjo: / Kančia – tai didvyrių mokykla“ (p. 63). Kas yra daug siekęs, t. y. daug kentėjęs, tampa užsigrūdinęs, ramus ir tvirtas. Bet kančia turi būti vyriškai slepiama, išlieti ją galima tik vienuoje; eilėraštyje „Giria ir lietuvis“ toks tramdymasis, nei skausmo, pagaliau nei džiaugsmo neparodymas, neišsakymas – „Bet žalioji – kaip lietuvis / Užžavėtas jų liežuvis, / Neatdengs skaudžios krūtinės!“ ir kt. (p. 93) – laikomas nacionaliniu bruožu.

Tuo atžvilgiu Juozas Rainys figūriniame (šiuo atveju personažų) lygmenyje realizuoja ir abstrakčiai formuluotą idėją – koks yra tipiškasis lietuvių nacionalinio charakterio bruožas.

Poemos pabaigoje pasigirsta liūdno gaidos; užsimenama apie nutilusią „palaimintą kovą“ (p. 115); šiandien pasakytume, jog po 1905 metų nacionalinis judėjimas pereina į naują etapą, Maironio apdainuotų pirmievių, aušrininkų vietą užima jaunesnė karta, vis akivaizdesnis kartų konfliktas: „Eina kariaudamos kartos žmonių, / Viena jau kitos nebuspranta...“ Bet kaip visuomet Maironio raštuose greta ir kita nuomonė: „Kartais nuilsusios, ant valandos, / Tarytum, paliaubas sulygsta; / Snaudžia ramumas tada be skriaudos, / Bet ir gyvumas pranyksta“ (p. 117). Vadinasi, judėjimas, vidinis degimas, kančia yra būtini. Poemos pradžioje Juozas dainuoja dainą apie keleivį, kurio kelrodė žvaigždė pasislėpė debesyse, bet tuomet jį ėmė vesti pasirodžiusi dievaitė ir keleiviui pasidarė gaila, kad švinta rytai – nors jų ir ieškota, laukta, – juk išnyks dievaitė. Tai jau nukrypimas nuo tikslo, tai primena minties posūkį (taip pat ir poemos pabaigoje) nuo visuomeninės tematikos prie asmeninės, į savojo likimo apmąstymą visuomeninių problemų fone. Kas yra svarbiau, tautos atgimimas, aušra, ar kovotojo už tą atgimimą pripažinimas, pagerbimas? Toks klausimas pernelyg kategoriškas, tautiniu atgimimu Maironio kūryboje nėra abejojama, tačiau greta tautinės, visuomeninės temos savo teisių reikalauja ir asmeninį likimą įvardijanti tema.

Eilėraštyje „Jo pirmoji meilė“, beje, šiek tiek nuasmenintame (kalbama ne lyrinio „aš“ vardu, o pasakojama apie „jį“: „Taip niekas tavęs jau giliai nemylės, / Kaip tavo apleistas poeta! – p. 52), – išpažįstama ir meilė tėvynei, ir paskutinėje strofoje atsigręžiama į subjektą:

*Poetams kitiems numylėta ranka
Iš laurų vainiką nupynė.
Tu jį nors atmint ar atminsi kada?
Tu jo numylėta, tėvyne!* (p. 53)

Prisimenant eilėrašį „Išnyksiu kaip dūmas“, kuriame klausiama: „Ir kas ta garbė, giesmėmis apdainuota? / Šešėlis, kurs bėga greta!“ (p. 76) arba *Jaunosios Lietuvos* pabaigoje esantį „pirmievių“ ginčą apie garbę, galima poetos skundą suprasti ir plačiau. Tai tiesiog noras greta visuomeninių problemų nepamiršti ir individo, pripažinti jo vertę, nors jis ir aukojasi aukštesnei idėjai. Čia reikia pabrėžti, kad kalbama apie ankstyvąją Maironio lyriką, kurioje dar nėra ryškių intymiosios (meilės) tematikos eilėraščių. Tačiau ir pirmame *Pavasario balsų* leidime akivaizdžiai iškyla individo problematika, kurią bandytume taip įvardyti: kaip jaučiasi žmogus, pasiaukojantis idėjai. Taigi

žmogiškoji problema konkuruoja su aukštesniąja idėja; tiesa, individo tema Maironio lyrikoje lieka fone; pernelyg jos sureikšminti neleidžia istorinės sąlygos, gal kaip tik todėl ir nutylama, neišsakoma iki galo, neišreiškiamą žodžiais to, kas nujaučiama (jog individas yra svarbus), kadangi tai prieštarautų ne tik laiko reikalavimams, bet ir savo paties įsitikinimams („O kaip kartais sunku! Ar kas norint supras? / Bet gana! Ne be garso mus vėtros išgriau! / Užgiedokime, broliai, sau dainas linksmas! / Kaip vyrai keliaukim toliaus!“ – eil. „Šiandieną“, p. 82). Šis konfliktas nėra akimirkos įspūdis ar ryškus alternatyvos entuziazmui suvokimas („Išnyksiu kaip dūmas“ idėja, beje, prieštarauja Maironio rašytoms satyroms), jis jaučiamas daugelyje Maironio eilėraščių, kartais jam skiriama daugiau, o kartais mažiau vietos. Be abejonės, šiais išgyvenimais poetas (jo lyrikos subjektas) atitrūksta nuo tradicinių to meto lietuvių poezijos idėjų ir minėtų kolektyvinių emocijų, tačiau poetinė problemos raiška rodo, kad dar tik ieškoma būdų, kaip išsakyti tą individualų dvasinį patyrimą.

Eilėrašties „Kas tas paslaptis suprastų...“ prasideda retoriškais frazėmis: „Kas tas paslaptis suprastų, / Ką krūtinę taip kilnoja? / Kas atsakymą atrastų, / Ko ji trokšta? ko vaitoja?“ (p. 86). Įdomu, kad toliau net ir nesiekiamą išsakyti, aiškintis tų paslapčių, išgyvenimų, labiau guodžiamasi, bandoma apibūdinti išorines neapibrėžto jausmo apraiškas, fizinius pojūčius: „Ant krūtinės: begalinės, / Nesuprantamos, jausmingos slenka mįslys paskutinės, / Slenka spaudžia rūpestingos. // Rodos, spaudžia, o ne skaudžia, / Galvą vien žemyn svarina...“ Abejonių nekelia tik vienas dalykas – tai, kas krūtinę spaudžia, yra prieštaringa. Tokią situaciją palengvina kūryba, išsiliejimas giesmė, bet trečioje strofoje minimas dar vienas poreikis: „Bet tą giesmę kas priglautų? / Kas atlieptų, pamylėtų? / Ašarėle apsipraustų / Ir man širdį prižadėtų?“ Akivaizdu, kad pastarąjį poreikį daug lengviau paaiškinti, jis tradiciškesnis, tačiau iš esmės juk kalba beveik apie tą patį: pirmu atveju noriu pats save suprasti ir išreikšti, antru – noriu, kad mane kitas (kita) suprastų ir atsilieptų. „Susikalbėjimo“ – t. y. sugebėjimo išreikšti ir galimybės būti suprastam – problemos labai svarbios Maironio poezijoje.

Eilėraštyje „Ant Birutės kalno“ šios problemos įgyja jau tobulą meninę raišką. Jo simbolius, metaforas paaiškina kiti Maironio kūriniai (apskritai Maironio lyrikoje beveik nėra neapibrėžtos simbolikos, poetas visuomet siekė minties aiškumo). Iš pradžių prašoma jūros, kad ji „krūtinę užlietu savo šalta banga“, suprask – „atvėsintų“ (karštos krūtinės simbolika yra apibrėžta) ir pamokytu išreikšt, kas joje susikaupę. Antroje strofoje vėl susikalbėjimo motyvas: „Ir kaip tavo išgirst įstabinų balsų / Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali...“ Palyginimui prisiminkime eilutes: „Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį <...> Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį...“ ir tame pat eilėraštyje: „Gal suprastų tada, ką jiems Nemunas šneka“ (p. 116–117).

Karštis subjekto krūtinėje, skausmas, kančia, apie kurią norima byloti, atsirado kažkur kitur, iš ten yra pabėgama („Kaip ilgėjas tavęs, begaline, plati!“), ten, kitoje aplinkoje verda gyvenimas, keliantis neapibrėžtą, prieštaringą dvasinę būseną: „Liūdna man! <...> o kodėl? Nežinau.“ Šiame eilėraštyje irgi siekiama dviejų dalykų – sugebėjimo išreikšt, kas susikaupę krūtinėje, ir ieškoma draugo, kuriuo galima būtų pasitikėti, kuris suprastų („Jis kaip audrą nujaus mano dūšios skausmus...“). Apie draugą kalbama ir eilėraštyje „Ant Drūkšės ežero“:

*Man liūdna buvo ir sunku
Keliant gyvenimo taku
Be draugo dar jaunam;
Kame pažvelgsi akimi,
Aplinkui žmonės svetimi;
Taip liūdna vien vienam.* (p. 144)

Draugystės ieškoma, kaip ir eilėraštyje „Ant Birutės kalno“, bėgant į vienumą, tačiau net ir suradus draugą pagrindinė problema neišnyksta – ir toliau teks keliauti gyvenimo taku, tarp svetimų, tikrai dabar varguose ar džiaugsmė kartu bus lengviau. Daug vietos šiai temai skiriama *Jaunojoje Lietuvoje*: „Laimingas tasai, kur tarp žemės vargų / Sau draugą sutiko... <...> Lengviau jam kentėti tada! / Taip vieno našta, ant dviejų užmesta / Negal taip pečių benusverti!“ (p. 37). Čia galima būtų iškelti

klausimą, ar tikrai „Ant Drūkšės ežero“ laikytinas meilės tematikos eilėraščių? Akivaizdu, kad poetas pasinaudoja erotinės tematikos poezijai būdingais atributais (topika) – palygink ypač antrąją strofą – kaip tai yra daręs ir kitais atvejais, pavyzdžiui, eilėraštyje „Jo pirmoji meilė“, – bet erotinės poezijos topika yra tik raiškos priemonė, kuria siekiama beveik priešingo prasminio efekto⁵. Beje, įsivaizduojamas lyrinio subjekto partneris įvardytas sąvoka „be draugo“, kuris šioje pozicijoje leidžia įžiūrėti tiek vyrą, tiek moterį. Pagal analogiją su *Jaunąja Lietuva*, čia galima įžiūrėti ne tik Ją, bet ir Jį (Rainys ilgisi į seminariją išvykusio draugo). Poetiniu požūriui naujos prasmės suteikimas tradicinei poezijos topikai nėra koks stebinantis dalykas. „Mėnuo“, „kalnai“, „ežero bangos“, „laivelis“, „man ranką padavei“ ir kt. priklauso erotinės poezijos kontekstui, bet šitiems sentimentaliems ir vienareikšmiams motyvams eilėraštyje suteikiama ir metafizinė dimensija. Pirmoji ir trečioji eilėraščio strofos rodo, kad užplūdę švelnūs jausmai (ar noras juos išgyventi) dar iš esmės nepakeičia bendros individo situacijos šiame pasaulyje – ir toliau bus sunku „keliaut gyvenimo taku“. Tai pakartojama eilėraščio pabaigoje:

*Dabar ar juokias ateitis,
Ar sopa, verkia mums širdis...*

(Tiesa, eilėraščio pradžioje kelionė gyvenimo taku nenumatė šviesaus laiko, o po rankos padavimo „ateitis“ tarsi ima teikti vilčių.) Taigi išorinis gyvenimas dominuoja lyginant su intymiuoju⁶. Kokios problemos kelia širdies sopulius, eilėraštyje nėra plačiau komentuojama; pirmoje strofoje esanti užuomina, jog liūdna, nes „aplinkui žmonės svetimi“, matyt, nėra svarbiausias dalykas, juk atsiradus „draugui“ nėra garantijų, kad gyvenimo kelias palengvės. Vieną iš galimų pagrindinės „už kadro“ likusios problemos aiškinimų siūlo trečioje strofoje esantis „žvaigždės“ simbolis. Pastebėtina, kad trečios strofos pradžioje aprašyta situacija labiau panaši ne į meilės prisipažinimą vienas kitam, o meilės išpažinimą trečiajam objektui:

*Man ranką padavei jautriai
Ir jauną širdį atdarei
Bendros žvaigždės vardu...*

Prisiminkim eilutes iš „Taip niekas tavęs nemylės“: „Nes švieti jaunam kaip aukštybių žvaigždė / Ir šventą neši įkvėpimą.“ Maironio kūryboje tai reiškia Tėvynę. Suprantama, aptariamasis eilėraštinis nesiūlo tokio apibrėžto simbolio suvokimo; gali tai būti ir kokia nors kita „aukštesnė idėja“, tačiau visais šiais atvejais erotinė situacija nurealinama ir nebėra jau tiek svarbu, ar draugas bus Ji ar Jis, kadangi akcentuojamas dvasinis ryšys. Eilėraštyje „Ant Birutės kalno“ didysis, liūdesį sukėlęs konfliktas irgi neišsprendžiamas, o kalbama tik apie dalinį subjekto savijautos pagerinimą – jie randa „draugą“, kuriuo gali pasitikėti, kuris liks toks pat nebylus kaip ir subjektas (taigi skausmo išreikšt ir nepavyksta); bent kiek ramina tik kaip aidas kartojantis krūtinėje kilusią audrą vėtrų kaukimas. O nebylumas, susitvardymas ir toliau išlieka vertybe. Beje, ankstyvojoje eilėraščio redakcijoje paskutinė eilutė yra tokia: „Ir per amžius paliks, kaip ir aš, nebylus!“

Taigi galima nurodyti tokias subjekto temai priklausančias, individo problematiką maitinančias konfliktines situacijas: 1) nemokama išreikšti skausmo (prašoma galios jį išreikšti); 2) skausmas pagimdo liūdną giesmę, bet jos niekas negirdi ir neatliepia; 3) giesmė skamba, ji plačiai paplitusi, reikšminga, bet ją pamirš. Kažin, ar šiuo atveju pagrįsta kalbėti apie kokius konfesinius asmenybės suvaržymus, prieštarumą kelia istorinė-kultūrinė situacija. Apie tai reikėtų plačiau kalbėti, dabar nurodysime tik žinomus dalykus: poetiniai Maironio idealai formavosi, poetinės emocijos ugdytos, be

⁵ Bėlieka tik stebėtis Maironio *Raštų* 1 tomo komentary autorė I. Slavinskaite, kuri, komentuodama eilėraščių „Taip niekas tavęs nemylės“, kaltina mane „mėginimu eliminuoti patriotinį eilėraščių „numylėtosis“ turinį“, tuo būdu iš esmės yra iškreipiama straipsnelio prasmė (*Maironis*. Raštai. – V., 1987. – T. 1. – P. 256).

⁶ Palygink taip pat: „Likimas vélei nebeleido, / Kad slinktų mums išvien vargai“ („Sudieu“ // *Maironis*. Raštai. – T. 1. – P. 133).

kita ko, veikiant romantinei pasaulinei literatūrai, šiame kontekste yra skelbiama individo laisvė („Romantizmas į senas kultūros formas įneša savo naują dvasią, individualizmą“)⁷, o konkrečios istorinės sąlygos Lietuvoje vertė individą aukotis. Šių dviejų orientacijų susidūrimas kėlė unikalią poetinę jauseną, kurią ir bandyta įvardyti, kuri reikalavo komplikuočiau, prieštaringesnio lyrinio pasakojimo, ypač jeigu pastarąjį palygintume su visuomeninės tematikos eilėraščiais.

* * *

Modernioji lietuvių poezija – jos pradžia siejama su pomaironine epocha – kaip tik ir eksploatuoja analogišką minėtajai (keičiasi tik turinys) unikalią poetinę individo jauseną. Komplikuočiau metaforinis rašymas atsirado ne dėl kokio tuščio noro apsunkinti eilėraščių skaitymą, tai logiška prieštaringo poetinio išgyvenimo raiškos raida. Maironio lyrika vienu savo kraštu ribojasi su moderniąja poezija – tai bandymas rasti žodžių komplikuočiau, asmeniniu patyrimu pagrįstam poetiniam išgyvenimui. Atrodytų, kad šiam kontekstui yra artimas unikalaus akimirkos išgyvenimo fiksavimas: „Ežero skaisčios bangos liūliavo / Žaliu smaragdu, / Laivą be irklo varė, lingavo / Vėsos dvelkimu“ (p. 127), tačiau „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų“, prasidėjęs impresionistiniu peizažu, netrunka išaugti į jautriai nusakytą, bet gana tradicišką tėviškės vaizdą. Tėvynės ir subjekto santykiai čia irgi įprasti, skaitytoją labiausiai žavi raiškos (dviejų peizažų palyginimas), poetinės formos lakoniškumas, meistriškumas. Šiame ir daugelyje kitų tėvynės meilei (ar kitai aukštesnei idėjai) skirtų eilėraščių tenka kalbėti apie daugiau ar mažiau pavykusį, retoriškesnį ar intymesnį idėjos perteikimą, o kartais tiesiog ornamentavimą. Bet tai nereiškia, kad komplikuočiau, individualizuota poetinė jausena garantuoja poezijos kokybę (Maironio kūryboje kaip tik „Ant Birutės kalno“ yra tobulas šio tipo kūrinys), antrasis poetinių emocijų tipas rodo perėjimą į naują lyrinio pasakojimo etapą.

Taigi galima kiek sukonkretinti chrestomatinį teiginį, jog Maironio kūryboje yra pereita iš epinio vaizdavimo į lyrinį (V. Zaborskaitė)⁸. Maironis ne tik subjektyvino (daugiau ar mažiau) kolektyvinės prigimties arba tradicinės poezijos emocijas, bet jo lyrikoje jaučiame ir labai individualizuotą poetinį išgyvenimą, atsiradusį visuomeninės tematikos fone; panašūs dalykai taps norma pomaironinėje lyrikoje.

II

Poezijoje (pirmiausia lyrikoje) Maironis įtvirtino tam tikrą meniškumo etaloną, vertinimo kriterijų, atskaitos tašką. Galima ir trauktis nuo Maironio, kaip tai darė XX a. pr. lietuvių poetai, bet jau yra tas pagrindas atsispyrimui. Vadinas, nuo Maironio prasideda tikrosios lietuviškos lyrikos gyvenimo istorija, kuri tęsiasi iki šiol. Tuo požiūriu Maironio poezija „girdima“ (daugiau ar mažiau girdima) beveik kiekvieno XX a. lietuvių poeto kūryboje; galima kalbėti apie eilėdarą, įvaizdžius, tematiką, keliamų problemų ratą, taip pat ir apie jo poezijos „kalbą“, tapusią klasikiniu nacionalinės literatūros stiliumi. Taigi su Maironiu lietuvių poezija atliko kokybinį šuolį; panašus šuolis į lietuvių prozos meniškumą yra J. Biliūno kūryba (turimas galvoje perėjimas iš ankstyvojo kūrybos etapo į brandųjį vėlyvąjį apie 1903–1904 metus). Analizuodami Maironio poezijos genezę, kalbame, kaip iš „dar neliteratūros“, „dar ne visai literatūros“ ar „tik kartais literatūros“ atsiranda tikra literatūra be jokių nuolaidų nacionaliniam savitumui, tematikos aktualumui ir kt. Kita vertus, Maironio kūryba yra kultūros istorijos faktas. Maironis mums ne tik pirmo ryškumo žvaigždė poezijos žvaigždynė, bet ir nacionalinio atgimimo šauklis, nacionalinio atgimimo dainius, pasiaukojimo savo tautai pavyzdys ir kovos už tautos laisvę faktas, dokumentas, svarbus, aktualus, įkvepiantis ir vėlesniais laikais. Maironio populiarumą sąlygoja šitų dviejų jo rolių ne toks jau retas susiliejimas eilėraščiuose (čia „poeta“ ir tautos šauklis iškyla viename asmenyje).

Perėjus prie Maironio dramaturgijos, situacija keičiasi. Visuomeninis, tautinis angažuotumas

⁷ Maironio Raštai. – T. 5. – P. 205.

⁸ Zaborskaitė V. Maironis. – V., 1968. – P. 78–79.

dramose nekelia abejonių. Tuo tarpu dramų meniškumas yra diskutuojamas, nors yra sutariama, kad jo dramos neįeina į lietuvių dramaturgijos aukso fondą.

Svarbus visuomeninės tematikos Maironio eilėraščių meniškumo bruožas yra tas, kad juose, aukštinant pareigą, ištikimybę idealams, nuolatos junti ir patį kalbantįjį. Maironio lyrikos subjektas aukojasi, bet neišnyksta be pėdsakų. Taigi lyrikoje komplikuoata dvasinė situacija reikalavo pereiti iš epiško aprašinėjimo į sudėtingesnę poetinę išgyvenimų fiksavimą ir tarsi skatino meninį tobulėjimą. Kaip šiuo požiūriu atrodo draminiai Maironio veikalai? Ar yra juose komplikuoatų, prieštaruų asmenybių? Prieštaringiausias fabuliniuose Maironio kūrinuose yra turbūt ankstyvajam kūrybos etapui (sic!) priklausančio libreto „Kame išganymas“ herojus Zonis. Jis skaudžiai išgyvena nusivylimą pasauliu, nes jo auka neįvertinta:

*Mylėjau, bet meilė apvylė mane;
Visuomenės labo ieškojau, minia
Už tai geradarius kryžiuoja...⁹*

Vėlesnėje kūryboje, o ypač dramose asmenybės prieštaruumas mažinamas. Tiesa, klausimas lieka tas pats: žmogus turi rinktis tarp asmeninių interesų ir tarp aukojimosi aukštesniajai idėjai (dažniausiai tautinei). Keičiasi kūrinių temos, veiksmo vieta, laikas, o žmogus turi apsispręsti.

Libretas „Nelaimingos Dangutės vestuvės“ (1930): Dangutė išleidžiama už svetimšalio nemylimo vyro:

Manvydas:
*Žinau, sunku tau už nemylimo tekėti,
Bet tu – duktė valdovo: privalai
Aukštesniam paskyrimui atsiduoti!¹⁰*

Iš „Kęstučio mirties“ (draminės trilogijos parašymo metai: 1921, 1925, 1930):

Kęstutis:
*Dėl Lietuvos, ne dėl tuščios garbės
aš visą savo amžių ir triūšiau, ir dirbau!¹¹*

Neigiamas personažas Skirgaila jau nelinkęs dėl Lietuvos aukotis; pastarajam artimas Vaidila irgi nepatenkintas Kęstučiu:

*... ir vis tai dėl meilės gauruotų Žemaičių!
Nejaugi ir mes su visais bekariausme?..¹²*

Jogaila, Skirgaila dramose gina ne Lietuvos, o giminės reikalus; Jogaila, tiesa, šiek tiek gailisi (bet jis – epizodinis personažas):

Aš Lietuvai dar noriu būt naudingas.¹³

Sužinojęs, kad mylimoji Laimutė pasiliko kalėjime, o Vytautas jos drabužiais pabėgo iš nelaisvės, Eimutis – kitas dramos personažas – svyruoja, ką gelbėti: mylimąją ar Vytautą (t. y. tėvynę):

⁹ Maironio Raštai. – K., 1930. – T. 3. – P. 25.

¹⁰ Ten pat. – P. 40.

¹¹ Ten pat. – P. 136.

¹² Ten pat. – P. 131.

¹³ Ten pat. – P. 137.

*Kas man daryt? ar ją ar kunigaikšti gelbėti?..
(Pasvyravęs) O vis tiktai... tėvynė!*¹⁴

Galima būtų pateikti ir daugiau pavyzdžių, kurie rodo, kad dramose ir poemose teigiami personažai aukojasi, neigiami nesiaukoja, tam tikras schematiškumas (ypač dramose) akivaizdus. Ta proga nesinorėtų pritarti I. Slavinskaitės minčiai, paskelbtai straipsnyje „Prie gyvųjų šaltinių“: „Maironis visiems laikams atsisakė griežtos didaktinės teigiamų ir neigiamų veikėjų schemas.“¹⁵

Maironio dramų personažai turi rinktis ir renkasi be didelių refleksijų. Ir tai nėra šiuolaikinei literatūrai būdinga kolizija (slepianči egzistencinės antinomijos), kai abu pasirinkimo variantai vienodai dramatiški. Apsisprendimai čia greiti, aiškūs, nedviprasmiški. Maironio dramoms trūksta asmenybės konflikto arba tiesiog ryškios prieštaringos asmenybės, kurios užuomazgų galima įžiūrėti poemose ir kuri aiškiausiai nujaučiama lyrikoje. Gal tai skamba paradoksaliai – fabuliniuose kūriniuose apie įžymius istorinius veikėjus Kęstutį, Vytautą nematome asmenybės, gyvo žmogaus, o lyrikoje ji tarsi galima įžiūrėti.

Tačiau neatsitiktinai lyrika laikoma pačiu intymiausiu literatūros žanru, čia poetas gali išlieti slapčiausius savo jausmus, čia savosios nuotaikos, išgyvenimai nebeslepiami už istorinių siužetų, praeitų amžių kostiumų, kaukių.

Vėl galima pasinaudoti paralele su J. Biliūnu; jis nuo socialinio angažuotumo ir išankstinių nuostatų apie gyvenimą ėjo prie asmenybės psychologizavimo, įvairiapusiškesnio gyvenimo problemų svarstymo. Maironis – nuo atviresnių asmenybės problemų formulavimo prie savotiško „skausmo užgniaužimo“, alternatyvos atmetimo:

*Einu, nors skundžiasi krūtinė
It trykšta ašara baili;
O tu man valių geležinę
Užtat mylėdamas kali.*

Maironio kūryboje žmogus ieško ne kokio nusiramino, atokvėpio, iš jo reikalaujama dvasinio tobulėjimo, grūdinimosi bet kokiomis, net sunkiausiomis gyvenimo sąlygomis.

Maironiui skirtuose atsiminimuose kalbama apie jo dvasinę ramybę, rimtį, ir netgi vidinę harmoniją (gal tik išorinę – bet tai sunku patikrinti) – poezija tarsi rodo, kokia kaina visa tai pasiekta. Gali mums patikti ar nepatikti tokio tipo, tokio stiprumo monolitiška asmenybė, bet ji yra tapusi viena iš lietuviškos kultūros išugdytų tvirtos, pasiaukojančios asmenybės modelių.

Šiandieninė istorinės dramos tradicija (pakanka paminėti J. Grušo *Herką Mantą* ir Just. Marcinkevičiaus *Mindaugą*) eksploatuoja būtent individo problematiką, herojai prieštaringi, jie svarsto, kenčia. Jie turi rinktis, bet pasirinkimas čia dramatiškas, pavyzdžiui, Herkui Mantui iškilusi dilema: krikščionė, vokiečių, bet mylima Kristina, ar pagonyš prūsai, kuriuos Herkus veda į kovą. Retkarčiais ir Maironio dramose herojus sudvejoja: dramoje *Vytautas pas kryžiuočius* Vytautas antrą sykį susirengia bėgti nuo kryžiuočių globos ir staiga prisimena, kad įkaitais lieka sūnūs, tada jis sako trumpą sielvartingą monologą, bando kiek gelbėti padėti, bet apskritai šitie dalykai netramdo jo energingų poelgių. Vis dėlto Maironio dramoms reikėtų laikyti fabulocentrinėmis, apsiologinėmis, t. y. centre ne herojus, o fabula. Neatsitiktinai turbūt pasirenkamas bene komplikuočiausias Lietuvos istorijos etapas – brolių nesantaika, pagalbos ieškojimas priešų tarpe ir kt. Šie istoriniai faktai jau patys savaime slepia savyje dramatinį pradą; fabulą tereikia literatūriškai apipavidalinti.

Kyla klausimas, ar tai anachronizmas? Juk Maironis rašė greta jau esant V. Krėvės dramoms. Maironiui Skirgaila – neigiamas personažas, V. Krėvės Skirgaila – komplikuočiausia dramatiška asmenybė (artima šiuo požiūriu Mantui, Mindaugui). Ar Maironis iš tiesų nesugeba sukurti dramatiškos

¹⁴ Ten pat. – P. 170.

¹⁵ Slavinskaitė I. Prie gyvųjų šaltinių // Literatūra ir menas. – 1987. – Spal. 31.

asmenybės paveikslo? O gal tai dar viena tautos budintojo auka – sąmoningas, pasaulėžiūrinis atsisakymas deklaruoti individualizmo problematiką turint galvoje aukštesnius tikslus; aliuzijų, pamokomų intonacijų tautiečiams, savajam laikui, dramose pakanka.

Kaip vertinti tokią auką, kuri moraliniu požiūriu būtų lyg ir aktuali (ne tik pats aukojimasis, bet ir aukos turinys), tačiau grąžina autorių „į dar ne visai tikros literatūros“ fazę? Kas yra svarbiau? Kur riba tarp etikos ir estetikos? Kokiais atvejais pateisinamas atsilikimas nuo estetinių normų (apsichologinis pasakojimas istoriškai yra ankstesnis už psichologinį). Būtent V. Krėvės Skirgaila lietuvių istorinėje dramos raidoje laikomas atskaitos tašku, vertinimo kriterijumi arba „jau literatūra“. Čia tenka pereiti nuo literatūros prie etikos, sociologijos problemų. Dramatišką asmenybę šiandieninėje literatūroje mes vertiname labiau už monolitišką, bet ar toks atskaitos taškas nesupaprastina praeities asmenybių, individualybių, kai, atrodytų, jau išsiskleidęs kūrybinis talentas dėl vienokių ar kitokių priežasčių sutramdo save, pasuka, kaip mes šiandien mėgstame sakyti, „nevaisingu gyvenimo keliu“, prisimintinas čia A. Baranausko likimo interpretavimas. Kol kas lengviau sekasi suprasti ir paaiškinti putiniškąjį Liudo Vasario modelį, bet leidžiantis į mūsų kultūros istoriją, atrodo, daugėja ano tipo pavyzdžių. Literatūros istoriko misija turėtų susidėti iš dviejų požiūrių derinimo: literatūrinių tekstų įvertinimo pagal aktualius meninius kriterijus (šiuo požiūriu schemiškas asmenybės vaizdavimas laikytinas tam tikru anachronizmu) ir literatūrinių tekstų komentavimo bandant suprasti ir paaiškinti ne tik šiandienos, bet ir praeities estetines vertybes, vienokias ar kitokias jų priežastis. Kai šių aspektų skirtumai nėra įsisąmoninti, atsiranda tam tikra inercija ir abejotina logika pagrįsti tvirtinimai: jeigu Maironis genialus lyrikas, tai, suprantama, jis yra atsisakęs ir didaktinės personažų schemos.

Literatūra ir kalba, XXI: Maironis, Vilnius: Vaga, 1990, p. 91–104.